

Interview Professor Peter van der Laan over jeugdcriminaliteit en justitiële interventies:

“De jeugdcriminaliteit loopt niet gierend uit de hand”

De ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit is al jaren stabiel. Daarom betreurt professor Peter van der Laan de luider klinkende roep om een hardere aanpak van jeugdige criminelen. Hij gruwt bovendien van interventies met het uitsluitende oogmerk jongeren ‘mores te leren’. “Dat soort interventies is niet effectief”, zegt de hoogleraar Sociaal Pedagogische Hulpverlening aan de Universiteit van Amsterdam in een interview met SECONDANT. Om dezelfde reden noemt hij de 10 miljoen euro die het kabinet wil steken in heropvoedingskampen voor meer dan 10.000 probleemjongeren weggegooid geld. Het is zijn stellige overtuiging dat interventies alleen effectief zijn als ze aansluiten bij individuele omstandigheden.

door Yvonne van der Heijden

De auteur is freelancejournalist.

“Er bestaan veel misverstanden over de effectiviteit van de aanpak van jongeren die op het slechte pad zijn geraakt en ook van de methodes om te voorkomen dat jeugdigen ontsporen. Neem de ‘bajesverkenning’ waarbij jongeren ervaren hoe het is in een gevangenis. Ze moeten hun persoonlijke spullen inleveren, worden intimiderend toegesproken door de gevangenisdirecteur en voeren gesprekken met veroordeelden. Het moet jongeren bang maken. ‘Dat zal ze wel leren’, is de gedachte. Toch is dat niet zo. Deelnemers aan zo’n programma lopen juist een grotere kans crimineel gedrag te gaan vertonen. Dat komt omdat ze bij het plegen van een misdaad slechts denken aan de waan van het moment. Daar heeft een bajesverkenning geen invloed op.”

Professor Peter van der Laan, van huis uit orthopedagoog, houdt zich sinds begin jaren tachtig bezig met onderzoek op het terrein van justitiële jeugdzorg, jeugdcriminaliteit en jeugdstrafrecht. Hij promoveerde in 1991 op een proefschrift getiteld *Experimenteren met alternatieve sancties voor jeugdigen*. De hoogleraar Sociaal Pedagogische Hulpverlening die is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, maakt zich zorgen over de hardere aanpak van jeugdige criminelen zonder dat de cijfers daartoe aanleiding geven. “De jeugdcriminaliteit loopt niet gierend uit de hand. Worden de daders steeds jonger? Nee. Zijn steeds meer meisjes bij criminele activiteiten betrokken? Valt wel mee. Meer allochtone daders? Het zijn er meer maar niet uit alle groepen en niet bij alle misdaden”, zegt hij.

*“We denken over jongeren in de maatschappij
zoals het ons het beste uitkomt”*

Van der Laan haalt licht zijn schouders op. De stabiliteit in de jeugdcriminaliteit is gebaseerd op politierapporten en op zelfrapportage van jongeren. “Onderzoekers vinden elkaar snel op deze conclusie. Maar er zijn anderen die anders naar de cijfers kijken en ze anders interpreteren, en de conclusies van de onderzoekers opvatten als ‘gebagatelliseer’. Factoren die meespelen zijn dan maatschappelijke onrust, verkiezingen en andere ongrijpbare zaken. Begin jaren tachtig toen ik met onderzoek begon, was jeugdcriminaliteit geen onderwerp, nu wel. Ook speelt mee dat bij de aanpak van lastige jongeren, probleemjongeren, niet meer alleen door rechts ‘stevige’ maatregelen worden geëist. De politieke scheidslijn is weggefallen. We denken over jongeren in de maatschappij zoals het ons het beste uitkomt. Dat leidt tot rare, soms wat onverkwikkelijke discussies.”

Als voorbeeld geeft hij een beslissing van de Tweede Kamer om jongeren die op grond van een strafrechtelijke titel in een justitiële jeugdinrichting zijn geplaatst, te scheiden van civielrechtelijk geplaatste jongeren. Van der Laan: “Alsof er verschil bestaat tussen die twee groepen, alsof alleen strafrechtelijke jongeren delicten hebben gepleegd en civielrechtelijk geplaatsten besmet kunnen worden. Strafrechtelijk geplaatste jongeren worden op die manier apart gezet en in een kwaad daglicht gesteld. Bovendien gaat het ook bij die jongeren voor het overgrote deel niet om moord en doodslag maar heel vaak om niet al te ernstig gedrag, bijvoorbeeld vermogensdelicten zoals inbraak. Het risico is groot dat de inrichtingen voor strafrechtelijk geplaatsten steeds meer tot strafinrichtingen verworden waar voor opvoeding en behandeling minder plaats is.”

Schandpaal

Het is volgens Van der Laan verkeerd bij de aanpak van jeugdcriminaliteit in te zoomen op een kleine ernstige groep jongeren die steeds opnieuw in aanraking komen met politie en justitie. “Door ons ten onrechte blind te staren op de harde kern van jonge delinquenten ontstaat een verkeerde indruk van ons stelsel. Het suggereert dat onze aanpak niet deugt want anders zouden we ze in het justitiële systeem niet meer tegenkomen. Je mag ervan uitgaan dat de bulk er na een of twee keer contact met de politie mee ophoudt. De veelplegers, de harde kern van de jeugdige criminelen, vormen een hele kleine groep binnen de jeugdcriminaliteit. En toch gaan er stemmen op om harder in te grijpen. Dat is te betreuren want dat is niet effectief. De schandpaal weer invoeren? Werkkampen opzetten? Prima, daar mag je voor kiezen, maar niet omdat dat beter zou werken. Het soort interventies ‘omdat ze dan mores leren’ is niet effectief. Dat heeft onderzoek overduidelijk aangetoond.”

“Door ons ten onrechte blind te staren op de harde kern van jonge delinquenten ontstaat een verkeerde indruk van ons stelsel”

Interventies zijn bij jongeren gericht op gedragsverandering. Van der Laan stelt dat ze alleen effectief kunnen zijn als ze aansluiten bij de persoonlijke omstandigheden. “Een programma moet voldoende tegemoetkomen aan de What Works-beginselen. Daarbij gaat

het om een systematische benadering van de persoon en van zijn sociale omgeving, want ook gezin, school, woonbuurt en vrienden spelen een rol bij probleemgedrag. In de aanpak moet je je richten op de verschillende domeinen. Als bijvoorbeeld sprake is van een niet afgemaakte opleiding dan moet je daar iets aan gaan doen. Immers, als je één risicofactor uitsluit dan is het niet verwonderlijk dat de aanpak niet aanslaat.”

Toetsing effectiviteit

De meest voorkomende interventies zijn: begeleiding door de jeugdreclassering, Halt en andere taakstraffen, geldboetes, jeugddetentie en plaatsing in een jeugdinstelling voor langdurige behandeling (PIJ, enigszins te vergelijken met de tbs voor volwassenen). Van der Laan verwacht in de komende tijd steeds meer programma's voor interventies. De interventies zullen op hun effectiviteit worden beoordeeld door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie die minister Donner van Justitie vorig jaar heeft ingesteld en waarin professor Van der Laan zitting heeft. “Het goede van de Erkenningscommissie is dat nu criteria voor toetsing vastliggen. Programma's zullen vroeger of later moeten aantonen dat de aanpak werkt. De erkenningsregeling geeft ook aan dat onderzoek naar effectiviteit aan bepaalde eisen moet voldoen.”

Hij signaleert aan de andere kant ook risico's aan de erkenningsregeling die nadrukkelijk spreekt over 'gedragsinterventies, waarvan verwacht mag worden dat de toepassing daarvan de recidive vermindert'. Van der Laan: “We moeten ons realiseren dat niet al onze justitiële interventies zich expliciet richten op effectiviteit in termen van het terugdringen van recidive. We passen ook sancties toe waarmee we vergelding, genoegdoening of schadevergoeding aan het slachtoffer willen bewerkstelligen. Duidelijk maken dat het niet acceptabel is, dat het erg is voor het slachtoffer. Er zijn interventies die daaraan voldoen zonder dat het leidt tot verandering van gedrag. Bijvoorbeeld een cursus bewustmaking dat slachtofferschap meer is dan lichamelijk letsel. Als erkenning van een interventie alleen plaatsvindt als de recidive vermindert, dan zou dat geen recht doen aan andere interventies.”

Halt

De conclusie in een recent onderzoek (zie pagina 26-29, red.) in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) dat met of zonder afdoening via de taakstraf Halt hetzelfde recidivepatroon is waar te nemen, betekent niet zomaar dat er iets mis is met Halt, aldus Van der Laan. “De uitkomst van het onderzoek is misschien teleurstellend voor Halt. Maar met maximaal twintig uur werken verander je niet het patroon van je leven met de hele problematische achtergrond. Dus in ernstige of zware gevallen, bij een grote kans op recidive, moet je realistisch blijven als het gaat om de invloed van deze taakstraf. Bij Halt zitten ook hele groepen voor futiliteiten; bij hen is geen sprake van recidiveren, maar dat komt niet door Halt. Recidive blijft ook zonder Halt uit. Halt moet daarom niet weg, het moet differentiëren zodat individuele trajecten mogelijk worden. Het moet kunnen aansluiten op oorzaken en achtergronden die de carrière van de jongeren beïnvloeden. Maar het moet ook kunnen worden opgelegd uit oogpunt van vergelding of van genoegdoening richting slachtoffer. Te denken valt aan het

tot stand brengen van bemiddelende en verzoenende gesprekken of schadevergoeding voor elkaar brengen.”

Werkkampen

Van der Laan heeft geen goed woord over voor de plannen van het kabinet, gesteund door een kamermeerderheid van CDA, VVD en PvdA, grote groepen onwerkwillige jongeren naar een heropvoedingskamp te sturen. “De plannen gaan uit van de simplistische overtuiging dat het bijbrengen van discipline, orde en regelmaat zich automatisch vertaalt naar ‘real life’. Ik stoor me mateloos aan de discussie die uitkomt op ‘dan komt het wel goed’. Alsof het probleem van hardnekkige werkloosheid samenhangt met voortdurend een petje dragen en je schoenen niet poetsen. Daar ligt niet de kern van het probleem. Een niet-afgemaakte opleiding en discriminatie op de arbeidsmarkt, dat zijn de werkelijke oorzaken. Een sergeant-majoor die jongeren bijbrengt hun schoenen te poetsen en ze laat opdrukken tot ze erbij neervallen, lost niets op aan opleidingen die te theoretisch zijn of aan discriminatie op de arbeidsmarkt.”

*“Van alles dat is geprobeerd heeft niet geholpen,
dus dan maar weer kampen met orde en tucht”*

De vergelijking dringt zich op met het pleidooi van premier Ruud Lubbers (CDA) in 1993 ‘kampementen’ op te richten waar criminele jongeren ‘rust, discipline en regelmaat’ bijgebracht zouden moeten krijgen. In 1994 is in Veenhuizen als experiment een kampement — De Rolpaal — geopend waar criminele jongeren aan een streng regime werden onderworpen. “Drie jaar later is het experiment beëindigd en is het werkkamp opgedoekt. Het had jongeren moeten leiden naar de arbeidsmarkt en dat deed het niet. Dus is het experiment doodgebloed”, stelt Van der Laan die begin jaren negentig als WODC-onderzoeker betrokken was bij de evaluatie van de Lubbers-kampementen.

Deze en andere ervaringen weerhouden het huidige kabinet en het parlement er niet van opnieuw met een voorstel voor straffkampen te komen. “De kampen zullen tot in lengte van jaren terugkomen in de discussies. Er is sprake van een maatschappelijk probleem dat moet worden opgelost. Van alles dat is geprobeerd heeft niet geholpen, dus dan maar weer kampen met orde en tucht. Het is een strijd tussen intuïtie en wetenschap. Intuïtief denken wij als maatschappij dat discipline zal werken, ondanks dat wetenschappelijk onderzoek aantoonde dat dat niet zo is. Ik vind intuïtie een slechte raadgever bij justitiële interventies. We moeten ons laten leiden door kennis, door onderzoekresultaten. En, onderzoek toont aan dat jeugdkampen opzetten gelijk staat aan geld weggooien.”

Differentiëren

Van der Laan is een warm pleitbezorger voor differentiëren en voor het verlaten van de ‘alleen straffen’-methode. “Je kunt criminaliteit niet de wereld uit bannen. Je moet reëel zijn en aanvaarden dat er zoiets is als jeugdcriminaliteit. Wel moeten we onderzoek doen naar waar we ons in de toekomst zorgen over moeten maken. Zoals over de

veertigduizend werkloze jongeren die niet in het systeem zitten. Een goede analyse leert waarschijnlijk dat er verschillende groepen zijn die om verschillende vormen van preventie vragen. Je zult op individueel niveau moeten kijken wat er aan de hand is en moeten reageren op individuele maat die aansluit bij oorzaken en achtergronden. Maar als we op individueel niveau gaan kijken wat er nodig is aan voorzieningen, moeten we dingen anders gaan doen dan nu het geval is. Dan moeten we van de gebaande paden af durven te gaan.”

Jeugd detentie noemt hij ter illustratie. “Het is niet te voorkomen maar het zet niet veel zoden aan de dijk. De recidive na verblijf in een strafinstelling ligt op 70 tot 80 procent. Men zegt niet voor niets dat een jeugdgevangenis de universiteit van het kwaad is. Zouden we de jeugdstrafinstellingen niet kunnen sluiten en de jongeren anders opvangen? In de Amerikaanse staat Massachusetts hebben ze dat eind jaren zeventig in de kerstvakantie gedaan. Dat was een grote ommezwaai. Maar die maatregel moest later voor een belangrijk deel worden teruggedraaid. Niet omdat jongeren brandschattend over de straat gingen, maar omdat de vakbonden bezwaar maakten tegen het ontslag van het gevangenispersoneel!”

“Zouden we de jeugdstrafinstellingen niet kunnen sluiten en de jongeren anders opvangen?”

Als Van der Laan minister was, dan zou hij de justitiële instellingen de opdracht geven zelf met alternatieven te komen, met een programma wat er per jongere zou moeten gebeuren. “Er is in Nederland veel expertise om met criminele jongeren om te gaan. De uitkomst van zo’n opdracht zou zijn dat ze kiezen voor een hele intensieve, voor het grootste deel ambulante begeleiding van jongere en het gezin en de school daarbij betrekken. Geheid dat de recidive dan omlaag gaat. Deze operatie kan kostenneutraal worden uitgevoerd als jeugdinstellingen zelf verantwoordelijk worden gemaakt voor de verschuivingen in hun budget. Er wordt al lang gedacht over alternatieve straffen maar altijd krijgt een andere, de verkeerde, organisatie de opdracht om erover na te denken. Daardoor worden nieuwe vormen van interventie toegevoegd aan bestaande straffen en verandert er niet iets wezenlijks.”

Andere aanpak

De onderzoeker staat een hele andere aanpak van de jeugdcriminaliteit voor. “Je zou het interventiesysteem op een hele andere leest moeten schoeien. Maar dat vereist durf. Je moet als minister van goeden huize komen om te zeggen dat straffen ook anders mag dan via detentie. In de samenleving heerst de algemene opvatting dat het met criminele jeugdigen wel weer goed komt als je ze opsluit. Dat wordt anders als je de burgers meer informatie geeft over de achtergronden van de dader, over de gevolgen voor het slachtoffer en over mogelijke alternatieve interventies. Dan zijn ze helemaal niet zo straffend gezind. Een tienermoeder die in totale onmacht haar pasgeboren baby niet goed verzorgt met de dood tot gevolg, is een andere zaak dan een koelbloedige moord. Of een

jongetje dat zijn stiefvader die zijn moeder jarenlang heeft mishandelt, ombrengt. Dan zijn burgers eerder te porren voor alternatieve interventies, omdat men inziet dat moet worden behandeld of opgevoed en niet gestraft. Daarom ben ik ook optimistisch in het huidige politieke, maatschappelijke klimaat dat een steeds hardere aanpak voorstaat. Er is nog oog voor rede en realiteit.”

Er is een andere reden voor optimisme, zegt Van der Laan. “In vergelijking met twintig, dertig jaar terug weten we veel meer over de effectiviteit van interventies. Daardoor kunnen we ook beter op maat gemaakte programma’s ontwikkelen. Niet voor niets zijn toetsingscommissies ontstaan op Justitie en op Volksgezondheid en Welzijn. We weten beter waaraan interventies moeten voldoen om gedragsveranderingen te bereiken. De radicale omslag die nodig is, zit in het durven verlaten van de ‘alleen straffen’-methode. Mensen die weten dat dat het beste is, moeten dat veel vaker en veel harder van de daken schreeuwen en tegen andere voorstellen hard ingaan. Dat geldt zeker voor onderzoekers, ook voor mezelf.”